

A katonai elit az ellenforradalmi Magyarországon

A magyar történetírás jelentős eredményeket mondhat már magáénak az ellenforradalmi Magyarország politika-, gazdaság-, eszme- és hadtörténelmének feltárásában. Komoly sikereket értek el az ellenforradalmi rendszer társadalmának történetét kutató szakemberek is, bár megítélésem szerint ez az a terület, amely még számos új kutatási lehetőséget nyújt, és a kutatások újabb jelentős eredményeket hozhatnak. Az újabb társadalomtörténeti kutatások jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy eltűnjenek azok az elsősorban a publicisztikában élő, de a szakirodalomban is előforduló – megfogalmazások, sommás ítéletek, amelyek az 1940-es, 1950-es évek politikai szükségszerűségéből fakadtak, de az objektív történelmi kritika próbáját napjainkban már nem állnák ki.

A társadalomtörténeti kutatások részét képezik az ún. *elitkutatások* is, amelyek kezdete az 1960-as évek elejére nyúlik vissza. A kérdés fontosságát felvető írások, viták megjelenése, lefolyása óta több mint húsz év telt el és mindössze néhány publikált tanulmány jelzi ezeknek a fontosnak tekintett kutatásoknak az eredményeit.

Előadásomban* az elitkutatásokhoz kapcsolódó, annak részét képező, az ellenforradalmi Magyarország hadseregének felső vezetésére, a katonai elite vonatkozó kutatásokról szeretnék szólni. Úgy vélem, az ellenforradalmi rendszer katonai elitje szerepének, cselekedeti mozgatórugóinak megértéséhez elengedhetetlenül szükséges e homogénnek nem, vagy csak részben annak tekinthető csoport történelmi-szociológiai igényű vizsgálata. E vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a két világháború közti Magyarország politika-, had- és társadalomtörténetének jobb megismeréséhez, a hadseregnek, illetve felső vezetésének az ország sorsát formáló szerepéhez.

Előadásomban – a rendelkezésemre álló idő rövidségére való tekintettel – elsősorban az ellenforradalmi korszak katonai elitjének származásával kívánok foglalkozni és a lehetőségek szerint, röviden utalni az elit tagjainak iskolai végzettségére, katonai pályafutásuk egyes állomásaira, valamint anyagi helyzetére, jövedelmi viszonyaira.

A hadsereg hierarchikus felépítéséből adódóan – csakúgy, mint más csoportoknál és rétegeknél – kialakul egy szűk vezetői réteg, az *elit*. Ez az elit döntő módon befolyásolja a hadsereg arculatát, határozza meg szerepét, tevékenységét. Az ellenforradalmi Magyarország huszonöt éve alatt, a katonai elitbe mintegy 1200–1300 személyt lehet besorolni. E besorolás alapvetően két szempont alapján készíthető el; az egyik a rendfokozat, a másik a beosztás. Ez a két kritérium általában fedt egymást, de – ha nem is nagy számban – vannak alóla kivételek. *Morris Janowitz* amerikai történész-szociológus, 1964-ben megjelent munkájában (*The Professional Soldier*) erről a következőket írta: „*A katonai intézmény formális struktúrája miatt a katonai elit a legma-*

gasabb rangú tisztekből áll. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a legtöbb magas rangú tiszt alacsonyabb rangú tanácsosokra és specialistákra támaszkodik, akik befolyásolják a katonai döntések meghozatalában.”

Nézzük meg, hogy kik voltak 1919 és 1945 között azok a legmagasabb, illetve alacsonyabb rangú, de a katonai döntéshozatal szempontjait tekintve, jelentős beosztásokat betöltő tábornokok és tisztek, akik fontos szerepet játszottak a korszak katonapolitikájának a kialakításában.

A kérdésre adandó válasz megfogalmazásához először is meg kellett határozni a katonai elitbe tartozók összességét. Morris Janowitz, és az ugyancsak amerikai *Mills Wright* meghatározásainak, az elite vonatkozó kutatási eredményeik felhasználása alapján úgy véltem, hogy az ellenforradalmi korszak katonai elitjébe beletartozik a huszonöt éves időszakban tényleges állományban tábornoki rendfokozatot elért minden személy – állománycsoportjára való tekintet nélkül –, továbbá a katonai attaséi beosztást betöltött személyek, a kormányzó szárnysegédei, a honvédelmi miniszter, a honvédség főparancsnoka, a Honvéd Vezérkar főnöke szárnysegédei, a hadseregek, hadtestek (korábban vegyes dandárok, illetve katonai körletek) vezérkari főnökei, a Folyami Erők, Légi Erők, a Repülő Erők parancsnokai és vezérkari főnökei, a testőrség parancsnokai, a tisztképző intézetek parancsnokai, valamint a jelentősebb HM- és Vkf-osztályok vezetői.

E besorolási szempontok alapján alakult ki az előbb már említett 1200–1300 személyt tartalmazó névsor. Mivel a kutatáshoz, illetve a feldolgozáshoz szükséges adatokat a könyvészeti anyagok nem tartalmazzák, illetve csak kiegészítő forrásként szolgálhatnak, a kutatómunkát a Hadtörténelmi Levéltár, illetve a Magyar Néphadsereg Központi Irattára anyagára kellett építeni. (A szintén fontos iratanyagot őrző bécsi Kriegsarchivban ez idáig még nem volt alkalmam kutatni.)

Az említett két levéltárban a személyekre vonatkozó iratanyag szerencsére zömmel megmaradt és hasznos adatokkal szolgált. A kutatások elsődlegesen a Hadügy-, illetve Honvédelmi Minisztérium tiszti személyügyi osztályának iratanyagára, a katonai anyakönyvi lapokra, valamint a katonai tanintézetek meglevő irataira irányultak. Ennek a jelentős iratmennyiségnek az átnézése során, megtaláltam a származáskategóriába sorolt adatok – a születés helye, időpontja, vallás, a szülők foglalkozása, a családok nagysága, anyagi helyzete, nemzetiség – többségét, amelyeket a különböző katonai iskolák történetét feldolgozó munkákból, valamint a Magyar Országos Levéltárban és a Belügyminisztérium Irattárában végzett kiegészítő kutatásokból még ki lehetne egészíteni.

Ezeknek az adatoknak – melyek a teljes katonai elite vonatkoztatva, 90 százalékot tesznek ki – a statisztikai feldolgozása után a következő, véleményem szerint helytálló, következtetést lehetett levonni.

Az ellenforradalmi Magyarország hadseregének – Nemzeti Hadsereg, majd 1922 januárjától magyar királyi honvédség – felső vezetése, a katonai elit tagjainak döntő többsége az Osztrák–Magyar Monarchia időszakának kispolgári, a középrétegek alsó régióiban elhelyezkedő értelmiségi családjaiból származott. A családok között magas százalékos részesedést képviseltek az államhivatalnokai (17 %) és kisiparos, kiskereskedői (12 %) családok. Rendkívül alacsony az uralkodó osztályok reprezentánsaihoz – arisztokrácia, pénz- és

iparmágnás családok – születésük révén tartozó katonai vezetők száma. (A katonai elit tagjainak alig öt százaléka származott földbirtokos családból!) Ugyancsak rendkívül alacsony a paraszti családokból kikerült katonai vezetők aránya (3 %) – igaz, két-három generációt visszanyúlva, már növekedne ez az arány –, és ugyanez mondható el a munkáscsaládokból kikerült tábornokokról, törzstisztekről (4 %) is. Magas százalékos részesedésük van a MÁV és a posta szolgálatában állt családokból kikerült katonai elittagoknak (11 %) és jelentős a tanítói, tanári családokból származók százalékos aránya (10 %) is. Az orvosi, ügyvédi, gyógyszereszi családokból került ki a katonai elit tagjainak hat százaléka, míg a katonai és csendőri altiszti karban szolgáló apát mondhatott magáénak öt százalék.

A származáskategóriánál vizsgáltam meg a katonai pályára kerültek családjának az anyagi helyzetét, a család nagyságát, vallását. A rendelkezésemre álló – zömmel a századforduló éveiből származó – adatok (czek jelen esetben 85 százalékos teljességűek) azt mutatják, hogy az ellenforradalmi korszak katonai elitjének döntő többsége (75 %) vagyontalan, csak a családfenntartó fizetésére utalt családokból származott. Húsz százalékra tehető azoknak az aránya, akik olyan „vagyonos családokból” származtak, amely családoknak a vagyona ötezer koronás ingóságától 40–50 ezer koronás házingatlanig terjedt. Megjegyzendő, hogy ezeknek az ingatlanoknak a jelentős része értékük kétharmadáig, háromnegyedéig volt adóssággal megterhelve. A katonai elit tagjainak fennmaradó öt százalékát tekinthetjük olyanoknak, amely öt százalékot kitevő személyek családjá rendelkezett jelentősebb vagyonnal, amely általában 500–1000 holdas földbirtokot jelentett, kisebb részben két-három házat kitevő házingatlant.

A családok legtöbbje 3–6 gyermekes volt, de nem volt ritka a 7–11 gyermekes sem. E nagy létszámú családok esetében az egy fizetésre támaszkodó kispolgári, értelmiségi, katonatiszti szülők a gyerekek társadalmi ranglétrán való előrelépését, illetve „szinten tartását” a továbbtanulásban, taníttatásban látták. Ehhez azonban megfelelő anyagi háttérhez volt, illetve lett volna szükség. Az évi átlag 1500–4500 korona között mozgó fizetések ezt azonban nem minden esetben tették lehetővé. Maradt tehát az ingyenes taníttatás lehetőségét kínáló katonatiszti, illetve papi pálya. A katonai iskolákban állami és magánalapítványok tették lehetővé az ingyenes taníttatást, de a megfelelő vagyonnal rendelkező növendékek családjának tandíjat kellett fizetni. A tandíj összege a század elején a soproni honvéd főreáliskolában évi 400 koronát tett ki. (Osszehasonlításul: Nagy Vilmos, későbbi honvédelmi miniszter édesanyja évi 680 korona özvegyi nyugdíjat és néhány tíz koronát kitevő nevelési hozzájárulást élvezett ugyanabban az időben!)

A katonai tanintézetek fel-, illetve egymásra épülése lehetővé tette, hogy a tisztii hivatást választók már tízéves koruktól ingyenes helyeken tanuljanak és szerezzenek tisztii rangot húszéves korukra. Megvizsgálva az ellenforradalmi korszak katonai elitjébe tartozók katonai iskolába kerülésének életkori megoszlását, illetve az ingyenes vagy fizetéses helyen történő továbbtanulását, a következő adatokat kaptam: a katonai elit tagjainak 60 százaléka 10 és 18 éves kora között már valamelyik katonai tanintézet növendéke volt, választotta ebben a korban élethivatásul – vagy választatták vele – a katonatiszti pályát. Ezeknek, illetve a 18 éves koruk után a katonai akadémiákra került fiataloknak a 70 százaléka tanult teljesen díjmentes államköltséges vagy ma-

gánalapítványi helyen. Húsz százalékuk után fizettek a szülők fél tandíjat és mindössze 10 százalékuk volt ún. „egész fizetése” hallgató, illetve növendék.

Az elmondottak mellett a katonatiszti hivatás – Monarchia időszakában történt – választásában jelentős szerepe volt a katonatiszti pálya, elsősorban erkölcsi és nem anyagi megbecsülésének, a társadalmi ranglétrán való előrelépés lehetőségének. (Azért hangsúlyozom a Monarchia időszakát, mert már az ellenforradalmi korszakban is csökkent a tisztii hivatás presztízse, de még jelentősebb az a tény, hogy az ellenforradalmi rendszer katonai elitjébe tartozó tábornokok, tisztek 95 százaléka katonai nevelését, képzését a *Monarchia* időszakában és hadseregeiben kapta, katonai pályafutása *még akkor* indult!)

A társadalmi ranglétrán való előrelépés illusztrálására hadd említsek néhány – megítélésem és az eddigi kutatási eredmények alapján – tipikusnak tekinthető példát. *Röder Vilmos* neve bizonyára jól ismert a jelenlevők előtt. Az 1930-as években volt a honvéd vezérkar – akkori nevén HM VI. csoport – főnöke, később honvédelmi miniszter. Nagyapja még falusi takácsmester egy Baranya megyei kis faluban. Apja honvéd kezelőtiszt, nyugdíjazásakor százados. Vilmos fia gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter, Jenő fia vezérőrnagy lett. Ha csak a honvédség legmagasabb bcsosztású és rendfokozatú tábornokai közül említek még néhányat, talán megerősítik állításomat. *Náday István* vezérezredes – nagyapja kertész, apja MÁV-mérnök. *Révy Kálmán* címzetes vezérezredes – nagyapja falusi kocsmáros, apja polgári iskolai rajztanár. Az első generációs előrelépést példázhatja *Szombathelyi Ferenc* és *Beregfy Károly* vezérezredesek példája, hiszen mindkettőjük apja cipész volt, vagy *Littay András* és *Béldy Alajos* vezérezredeseké, mindkettőjük apja vendéglős volt. A katonai elitbe tartozó tábornokok, tisztek szülei között nagy számban találunk tanítókat, postai és távírdai segédellenőröket, mozdonyvezetőket, lelkészeket, szatócsokat, gyógyszerészeket, szításmestereket, kovácsokat és magánzókat is.

Ugy vélem, nem véletlen, hogy a felsorolt foglalkozások képviselői küldték gyerekeiket az ingyenes tanítást, a biztos – igaz, nem fényes – megélhetést biztosító katonatiszti pályára.

A *származáskategóriába* soroltam a születés helyét és időpontját, a vallási hovatartozást és a nemzetiséget is. Ezen utóbbiról részletesebben is szeretnék majd szólni. Vizsgálatunk szempontjából a születési idő kérdésének nincs különösebb jelentősége, ezért azt most nem elemzem. Viszont fontosnak tartom a *születési hely* kérdését.

Az ellenforradalmi korszak katonai elitjébe sorolt személyek születési adatainak vizsgálata azt bizonyítja, hogy szinte a teljes – földrajzi értelemben vett – Monarchia képviselve van a rendkívül színes palettán. Ennek ellenére azt kell mondanom, hogy a történelmi Magyarország és Horvátország területén született az ellenforradalmi korszak katonai felső vezetésének 95 százaléka, míg a fennmaradó 5 százalék született a Monarchia egyéb területein. A Monarchia határain kívül született katonai vezetőről nem tudunk. A születés helyét a trianoni békeszerződés által megvont országhatárok figyelembevételével vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy a trianoni Magyarország területén született a katonai elit tagjainak 46 százaléka, a Romániához csatolt területeken 22,5 százaléka, a Csehszlovákiának juttatott területeken 17,5 százaléka, a Jugoszlá-

viához került területeken 13 százaléka, míg az Ausztriához csatolt Burgenlandban 1 százaléka. Az adatok összesítése tehát: trianoni Magyarország 46 százalék, elcsatolt területek 54 százalék.

Ugy vélem, nem tekinthetünk el ezektől a tényektől, amikor a katonai felső vezetés revíziós politikát támogató, sőt azt szorgalmazó álláspontját vizsgáljuk!

A vallási hovatartozás kérdését vizsgálva – amelynek egyébként a katonatiszti pálya választásában és a későbbi karrier alakulásában nem volt különösebb jelentősége –, azt tapasztaltam, hogy az országos részesedésüknek megfelelő volt a római katolikusok aránya a katonai felső vezetők körében, míg kiemelkedően magas az evangélikus vallásúak részesedése. Országos arányuknál valamivel alacsonyabb volt a református katonai vezetők száma – úgy látszik, Horthy reformátussága nem befolyásolta a helyzetet – és ugyancsak országos arányuk alatt volt a görög katolikusok és görögkeletiek részesedése. Az unitáriusok százalékos részesedése megegyezett az országos százalékos részesedésükkel.

Vallását tekintve, kimutathatatlan a katonai felső vezetés tagjai között a zsidók jelenléte. Ez részben a XIX. században megindult erőteljes asszimilációval, részben azzal a ténnyel magyarázható, hogy a katonai pályafutásukat még izraelita vallásúként kezdő tábornokok, tisztek többsége kikeresztelkedett, illetve 1919 után már nem szolgált, mint például báró *Hazai Samu*, *Bánlaky József*, *Schultheisz István*, *Zöld Márton* stb. Ugyanakkor nem elhanyagolható az a katonai vezető réteg, amely a származási igazolások során zsidó, illetve zsidó vonatkozásokkal volt „terhelt”.

Azokat a tábornokokat, törzstiszteket, akiket nem lehetett „nagyszülőikig bezárólag, tiszta keresztény”-ként igazolni, mint például *Friedrich Alfréd*, *Kiskéry Lóránt*, *Zalay Károly*, vagy a feleségük miatt voltak érintettek, például *Székely János* stb., nyugállományba helyezték, de a „zsidótörvények” egyéb diszkriminációs intézkedései nem érintették őket, de családjuk tagjait sem.

A származás kérdésével kapcsolatban befejezésül egy, a publicisztikában virágzó, de a történetírásban is fel-felbukkanó problémáról szeretnék szólni. Ez pedig a két világháború közti és a második világháború alatti honvédség felső vezetésének, de mondhatjuk, az egész tisztikarának nemzetiségi összetétele. Szeretném leszögezni, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján, ilyen nemzetiségi vizsgálatot nem lehet elvégezni, mivel szinte kivétel nélkül mindenki magyarnak, magyar anyanyelvűnek vallotta magát, még az Osztrák–Magyar Monarchia éveiben is, amikor a nemzetiségi származásnak a Monarchia nemzetek felett álló hadseregében nem volt különösebb jelentősége, legfeljebb a magyar nem számított előnynek a nemzet, az ország rebellis hagyományai miatt.

Az 1950-es, 1960-as években keletkezett munkákban (történeti feldolgozások, memoárok) sommás véleményeket olvashatunk, melyek szerint a hadsereg tábornoki és tisztikara zömmel „sváb” származású volt, így eleve németbarát, ami döntő módon befolyásolta Magyarország második világháborús szereplését. A tábornoki és tisztikarról alkotott ezen vélemény nem új keletű, eredete *Szabó Dezső*nél, *Bajcsy-Zsilinszky Endrénél* keresendő. A későbbiek során ezt igyekeztek megerősíteni az egykori „magyar” tábornokok, törzstisz-

tek memoárijai is, gondoljunk csak Nagy Vilmos, *Kádár Gyula*, vagy épp *Sbvoy Kálmán* munkáira. Azok a történészek, akik ezt a kérdést a múltban, de napjainkban is felvetik, általában a névelemzést alkalmazzák igazuk bizonyítására – az már csak természetes, hogy vizsgálódásaiknál csak egy generációt nyúlnak vissza és szigorúan csak az apák nevére terjesztik ki kutatásaikat –, illetve *Szentiványi Domokos* egy 1945 után készült összeállítására hivatkoznak. Szentiványi az 1942-es állapotot alapul véve, névelemzéses alapon, arra a következtetésre jutott, hogy a honvédség felső vezetése „sváb” származású. A kérdés az, hogy mennyiben tekinthető tudományos megalapozottságúnak az 1940-es, 1950-es években érthető politikai indíttatású értékelés. Véleményem szerint semennyiben! Vegyünk néhány példát a névelemzés alapján! *Szombathelyi Ferenc* apja *Knausz*, anyja Szombathelyi volt. *Nagy Vilmos* apja a *Nagy*, anyja a *Hermann* nevet viselte. Ha a nevek hangzását nézzük, van-e különbség? Úgy tűnik, nincs. Mit tegyünk azokkal a két- vagy három-négy generációs névváltoztatókkal, akik már „magyar” névvel születtek, mint például *Csatay Lajos*. Róla Bajcsy-Zsilinszky Endre, mint „jó magyar emberről, ősi nemesről” beszélt, jóllehet, apját még *Tuczental*nek hívták. De említhetnék *Náday Istvánt*, akinek apja még Neumann volt, vagy *Révy Kálmánt*, akinek apja *Reisner*ről változtatta meg a nevét, és a példákat még lehetne sorolni. Hova tegyük azokat – mint például *Stomm Marcel* –, akik magukat magyarnak vallották, de ősük között horvátok, osztrákok, lengyelek, magyarok, németek voltak. Milyen nemzetiségűnek tekintjük az ír eredetű *Maxon* családot, ha mindkét fiú – *Lajos* és *Oszkár* is – honvéd tábornok lett és már apjuk is honvédtiszt volt.

Ugy érzem, e rövid felsorolásból is érzékeltetni lehetett, hogy ez a kérdés összetettebb, mint azt a névelemzések alapján vélni lehetne. Ugyanakkor említést érdemel az a tény is, hogy a „sváb” származást általában csak a népbíróóságok, illetve a marxista történetírás által joggal elmarasztalt és egyértelműen negatív szereplőknek ítélő katonai felső vezetők esetében emlegetik fel. Nem találkozni kitételekkel a már említett Röder Vilmos, Csatay Lajos, vagy Vattay Antal esetében, nem beszélve az alacsonyabb rendfokozatú és a demokratikus átalakulásban is szerepet vállalt tiszték, mint például *Variházy* – eredetileg *Braun* – *Oszkár*, *Görgényi* – eredetileg *Neugeboren* – *Dániel*, vagy épp *Stromfeld Aurél* esetében.

Mivel a nemzetiségi kérdést főleg a tábornoki és tisztikar második világháborús szereplésével, s németbarátságával kapcsolják össze, úgy vélem, ez a megközelítés tényleg vezethet. A magyar katonai elit németbarátságának gyökereit elsősorban nem a származásában kell keresni, hanem sokkal inkább az első világháborút lezáró békerendszer igazságtalanságában, az első világháborús osztrák–magyar–német szövetségben, a magyar revíziós törekvések német részről történő – korántsem egyértelmű – támogatásában. Nem mond ellent ezeknek az sem, hogy akad(hat)tak olyan tábornokok és tiszték, akik a nagy német győzelmek hatására igyekeztek előkeresni német ősiket. (Ez pontosan ellentétje volt az 1920-as, 1930-as éveknek, amikor mindenki a magyar ősit kereste és nemcsak a hadseregen belül!)

Előadásom befejező részében hadd szóljak a korábban már jelzett iskolai végzettségről és a hozzákapcsolódó katonai pályafutás egy-két állomásáról, valamint a katonai elit tagjainak anyagi helyzetéről.

Ezekről a kérdésekről általában – megint a memoárok egy részére és a publicisztikai írásokra kell visszautalnom – a nemzetiségi összetételhez hasonló és legalább olyan indokokkal alátámasztott vélemények vannak a köztudatban. A leglényegesebb: az ellenforradalmi korszakban a volt honvédtisztek hátrányba kerültek a volt közös tisztekkel szemben. Ez a vélemény végigvonul Nagy Vilmos, Kádár Gyula, Shvoy Kálmán memoárjain, *Nemeskürty István* több írásán is. Mit mutatnak ezzel szemben a tények?

Az ellenforradalmi Magyarország katonai elitjébe sorolt személyek 51 százaléka végzett honvédtisztképző iskolákban 1918 előtt, és 7 százaléka 1919 után. „Közös” tisztképző iskolát végzett a katonai elit tagjainak 38 százaléka, míg a fennmaradó 4 százalék tartalékos tisztként kezdte pályafutását.

Ha figyelembe vesszük, hogy a honvédségnek 1898-ig mindössze egy tisztképző intézménye – a négy évfolyamos hadapródiskolaként működő Ludovika Akadémia – volt, és 1898 után is csak három – a pécsi és nagyváradai honvéd hadapródiskola és a katonai akadémia rangra emelt Ludovika Akadémia –, akkor ez az arány nem tűnik rossznak. Ha hozzátesszük ehhez még azt is, hogy a honvédség tisztképző iskoláiban nem képeztek tiszteket a tüzérség és a műszaki fegyvernem számára – ami azt jelenti, hogy az a fiatal, aki tüzértiszt szeretett volna lenni, eleve közös iskolára volt utalva –, akkor még inkább figyelemre méltó ez a több mint ötvenszázalékos részesedés.

Hasonló adatokat kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy a Monarchia időszakában melyik hadseregben szolgáltak az ellenforradalmi Magyarország katonai elitjének a tagjai. Már csak azért is fontos ez a szempont, mert 1919 után a honvédség újjászervezéscor előnyben részesültek a honvédségnél szolgáltak, a magyarországi születésűek, a magyar honosok és a vezérkari képzettségű tisztek. Az adatok elemzése alapján – ebben az esetben is 90 százalékos teljességgel dolgozhattam – azt mondhatom, hogy az ellenforradalmi korszak katonai elitjének tagjai közül csak a honvédségben szolgált 48 százalék, csak a közös hadseregben szolgált 41 százalék, míg 11 százalék rövid, közös hadseregbeli szolgálat után, a honvédség állományába került.

Rendkívül érdekesnek tűnhet megvizsgálni a katonai elit tagjainak szolgálatvállalását a forradalmak és ellenforradalom időszakában. E vizsgálat elvégzéséhez egyelőre csak 60 százalékban állnak adatok a rendelkezésemre. Ezek szerint 1918 novembere, illetve 1919. március 21-e után, az ellenforradalmi katonai elit tagjainak 60 százaléka szolgált tovább és lett a *Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének fontos beosztású tisztje. A szolgálatot nem vállalt 40 százalék döntő többsége hadifogságban volt, egy része külföldre távozott, illetve kivált a hadseregből, vagy beteg volt. A szolgálatot nem vállaltak, illetve a külföldre távozottak egy része később a Nemzeti Hadsereg megalakulása után Szegeden jelentkezett. Összevetve az 1919. március 21-e után szolgálatot teljesített tisztek arányát, a következőket kapjuk: Vörös Hadsereg 90 százalék, Nemzeti Hadsereg 10 százalék.*

Hogy mi lehet ennek az arányeltolódásnak a magyarázata, arra talán a következőkben lehetne válaszolni.

1. A Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetése egyaránt vállalta a haza védelmét, amelyet ezek a fiatal tisztek is magukénak éreztek. Számukra ez legtöbbször az ország integritásának a védelmét is jelentette, ami azért is jelentős, mert többségük az akkor még csak megszállt, később elcsatolt területekről származott.

2. Komoly és gyors katonai karrier lehetősége csillant meg a zömmel még csak fiatal főhadnagyok, századosok, őrnagyok előtt, hiszen a polgári demokratikus kormányzat nemcsak a tábornokokat, de az ezredeknek is nyugállományba helyezte 1919 januárjában. A felső vezetéstől ily módon megtisztított maradék haderő magasabb parancsnoki posztjaira értelemszerűen fiatal(abb) tisztek kerültek. Így a Tanácsköztársaság időszakában a szolgálatot vállalt – illetve arra fel- és behívott – fiatal tisztek olyan magas beosztásokba kerültek, amelyekre normál körülmények között még hosszú éveket kellett volna várniuk.

3. Egyéni egzisztenciális problémák. Megélhetési gondok, más foglalkozások, szakmák nem vagy hiányos ismerete.

4. Stromfeld Aurél személyes tekintélye, állásfoglalása sok ingadozó tisztet vonzott a Vörös Hadseregbe. (Stromfeld lemondása után ez fordítva is értendő!)

Hogy a személytelenségből kilépjünk, néhány ismert név. Valamennyien olyanok, akik a Vörös Hadseregben vezető beosztásokat töltöttek be, majd az ellenforradalmi rendszer katonai elitjének vezető személyiségei lettek: *Sztójay, Döme*, a Vörös Hadsereg hírszerző és kémelhárításának vezetője, *Werth Henrik*, a 7. hadosztály parancsnoka, *Náday István*, a 7. hadosztály vezérkari főnöke, *Sönyi Hugó*, a 29. dandár parancsnoka, *Györffy-Benyel Sándor*, a 6. hadosztály, majd I. hadtest vezérkari főnöke, *Nagy Vilmos*, *Lakatos Géza*, *Hennyey Gusztáv*, *Andorka Rudolf*, a Vörös Hadsereg főparancsnokságának beosztottai, *Littay András*, a Vörös Hadsereg főparancsnokságának szállásmestere... a sort hosszasan lehetne folytatni *Szombathelyi Ferenc*cel, *Jány Gusztáv*val, *Bangha Imrével*, *Csatay Lajossal* és másokkal.

Befejezésül vessünk egy rövid pillantást a katonai elit tagjainak jövedelmi viszonyaira, anyagi helyzetére. A köztudatban általában az él, hogy az ellenforradalmi rendszerben a hivatásos katonatisztek kiemelkedően magas fizetést éltek. Tény, hogy a katonatiszti fizetések nem voltak – mondjuk a munkások, alkalmazottak fizetéséhez viszonyítva – túlzottan alacsonyok, de a tisztállással szemben támasztott követelmények – öltözködés, a gyerekek megfelelő tanintézetekben történő iskoláztatása, a feleség háztartásbeli mivolta, kötelező vizitek, megfelelő lakás – kielégítésére már kevésnek bizonyultak. Rontotta a tábornoki és tisztikar anyagi helyzetét az 1930. július 1-től folyamatosan csökkentett illetmény, a rendszeres áthelyezésekkel járó kiadások. Egy 1936-ban készített felmérés szerint a főtisztek közel 70 százaléka, míg a törzstisztek 50 százaléka volt valamilyen mértékben eladósodva. Ezek az adósságok pedig nem kártya- és lóversenyadósságok voltak. Az 1930-as, 1940-es években mindennaposak voltak a Honvédelmi Minisztériumhoz benyújtott kérelmek, amelyekben a tábornokok, tisztek 400–800 pengős segélyeket kértek.

Nemigen stabilizálta a katonai elit tagjainak anyagi helyzetét házasságuk sem. Többségük jóval harmincéves kora után nősült és általában a középosztályokbeli családokból választott feleséget magának. A legtöbb feleség családja nem vagy csak nagy nehézségek árán tudta biztosítani a házassági övédektőkét – összege 10 és 60 ezer pengő között mozgott –, így általánossá vált, hogy az államfő elengedte annak biztosítását.

Mint már említettem, 1930. július 1-től a hivatásos tisztek – más állami alkalmazottakhoz hasonlóan – csökkentett fizetést kaptak. A fizetések 1940

novemberére érték el ismét az 1930. július 1-i szintet. Az illetmények és a honvédségi pótdíjak összege a későbbiek folyamán gyorsabban emelkedett – igaz, akkor már csekély inflációval is kellett számolni –, és 1940. november 1. és 1943. július 1. között 27 százalékos növekedést mutatott. Ne feledkezzünk el azonban arról sem, hogy az 1940. november 1-i összeg megegyezett az 1930. július 1-i összeggel, ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ez a 27 százalékos fizetésemelés 13 év alatt valósult meg.

Az ellenforradalmi korszak katonai elitjének anyagi helyzetét nemcsak a fizetésével illusztrálhatjuk, hanem a valóságos anyagi helyzetével. Hogy erről képet adhassunk, 75 százalékban állnak az adatok a rendelkezésemre. Ezek szerint a katonai elit tagjainak 60 százaléka vagyontalan volt, 30 százalékának vagyonát a saját tulajdonú lakás – általában 3–5 szobás –, illetve néhány száz négyzetméteres telek, gyümölcsös, nyaraló képezte. Mindössze tíz százalékuk rendelkezett jelentősebb földbirtokkal – 200–1000 hold –, vagy házingatlannal. Ezeknek a vagyonoknak a többsége a házasságok révén került a katonai elit tagjainak családjába, illetve a földbirtokok egy része részletfizetésre megvásárolt vitézi telek volt.

A katonai elit tagjainak jövedelmi viszonyait, anyagi helyzetét úgy értékelhetjük leginkább, ha összehasonlításokat teszünk más csoportok, szakmák jövedelmi viszonyai között. 1942-ben a legmagasabb katonatiszti fizetés, a vezérezredesi havi 1568 pengő volt, ez évi átlagban 18 816 pengőt jelentett. Ennek az összegnek a másfélszeresét kereste abban az évben a korszak kulturális elitjébe tartozó *Szekfü Gyula* történész, kétszeresét *Eiben István* filmoperatőr, *Füst Milán* író, közel háromszorosát *Péger Antal* színművész, több mint háromszorosát *Herczeg Ferencz*, *Márai Sándor*, *Zilahy Lajos* írók.

1943-ból is vannak összehasonlítási lehetőségeink. Egy jelentős hadiipari üzemben (Dunai Repülőgépgyár) egy napi 8 órát és havi 26 munkanapot dolgozó esztergályos havi fizetése megegyezett egy fiatal százados havi jövedelmével. A legkevesebbet kereső szakmunkás fizetése megegyezett a hadnagyi fizetéssel. A vezérezredesi havidíj és honvédségi pótdíj összege (1882 pengő) három és félszerese volt a Dunai Repülőgépgyár esztergályosáéknak 1943 őszén.

Előadásomban az ellenforradalmi korszak katonai elitjéről igyekeztem néhány lényegesnek tartott szempont alapján áttekintést adni. Az elhangzottak zárásaként talán elmondhatom, hogy a kutatások eredményeink ismeretében felmerül a kérdés, megalapozottak-e azok a vélemények, amelyek a tábornoki és tisztikar dzsentri, dzsentroid eredetére, de ugyanakkor német származására utalnak. Igazoltnak látszik-e a két világháború közti honvédség, illetve a katonai elit ellenforradalmi eredete?

Úgy érzem az itt felvetett kérdésekre az előadásban már részben elhangzottak a válaszok, ezek még inkább alátámasztott igazolása azonban további kutatásokat igényel.

Elhangzott a Budapesten, 1986. május 14–15-én, „Gazdaság, társadalom, politika a két világháború között” címmel megrendezett fiatal kutatók konferenciáján.

The illustration depicts a scene from a prehistoric or primitive society. A woman and a man are seated in a shallow, rectangular pit or enclosure. The woman is on the left, and the man is on the right. They are surrounded by a dense forest of tall, thin trees. In the background, a large pile of animal bones and antlers is visible, suggesting a hunting or butchering site. The ground in the foreground is covered with various plants and leaves.